

ЛЕКСИЧКА И ДИСКУРСНА ОБИЉЕЖЈА ОБАВЈЕШТЕЊА О СМРТИ:¹ УПОРЕДНА АНАЛИЗА

САЖЕТАК

У овом раду анализирају се лексичко-граматичке и дискурсне карактеристике једног типа читуља – обавјештења о смрти. Грађу за анализу су чинила обавјештења о смрти с подручја Источне Херцеговине и Новог Сада, а преузета из штампаних издања листа *Дневник* (за Нови Сад) и с интернет-портала *Е-смртовнице* (за Источну Херцеговину). У централном дијелу рада врше се, како је речено, на посматраном материјалу двије врсте анализе: лексичко-граматичка и дискурсна. У првој ће бити ријечи о употреби лексема у уводној фрази, употреби глагола за обавјештавање, али и указивање на лексему којом се исказује сам чин смрти, као и о именицама којима се означава испраћај преминуле особе, док ће се у другој посматрати употреба говорних чинова у овом типу огласа, као и њихове језичке функције. Поред тога, анализирано је на који се начин пишу обавјештења о смрти када су у питању женске особе, односно на који начин се идентификују женске особе у њима. У завршном дијелу рада износимо закључке који су изведени на основу спроведене анализе.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: обавјештења о смрти, читуље, дискурсне одлике, лексичко-граматичке одлике, анализа дискурса.

1. Увод

Обавјештења о смрти или *смртовнице* можемо означити као посебан тип огласа помоћу којих се јавност обавјештава да је одређена особа преминула. Како се у онлајн *Миријам-Вебстер рјечнику* [The Merriam-Webster

¹ Овај прилог представља прерађени дио мастерског рада „Дискурсне одлика читуља“, рађеног под менторством проф. др Страхине Степанова.

Dictionaru] може прочитати, оне се одређују као „биљешке о смрти особе са кратким биографским подацима” (Martin 2005: 1) будући да садрже основне податке о преминулој особи – фотографију, њено име и презиме, годину рођења, вријеме смрти, понекад и разлоге смрти, затим информације о саучешћу и сахрани преминуле особе, као и на самом крају ожалошћене.

Предмет нашег истраживања су смртвонице прикупљене с два различита говорна подручја српског језика и из два различита медија. Сва грађа прикупљана је са подручја Источне Херцеговине² и Војводине.³ Дио везан за подручје Источне Херцеговине није се могао задржати на само једној општини због малог броја становника (репрезентативност узорка), док је Нови Сад био довољан за прикупљање читуља с овог подручја.⁴ Херцеговачке читуље објављиване су на порталу *Е-смртвонице*, а новосадске у дневном листу *Дневник* и то у периоду од јануара 2020. до јуна 2021. године.

Главни циљ истраживања јесте да се огласи о смрти покажу као посебан (микро)жанр, који садржи и језичке и дискурсне карактеристике вриједне пажње, будући да је кроз њих могуће уочити особине времена и мјеста у коме се објављују, као и културолошка обиљежја подручја на коме настају. Овим радом указаће се и на разлике између Новог Сада и Источне Херцеговине од самог писања смртвоница, па све до значења онога што је у њима изречено. Ова два подручја налазе се на, могло би се рећи, два различита краја уколико посматрамо цјелину на овом подручју гдје се говори

² Под овим појмом подразумевамо област на југу државе Босне и Херцеговине која обухвата град Требиње и општине Билећу, Гацко, Невесиње, Љубиње, Фочу, Берковиће, Источни Мостар и Чајниче. Читуље с подручја Љубиња, Фоче, Источног Мостара и Чајничка не налазе се у прикупљеној грађи.

³ На самом почетку намеће се питање откуд поређење смртвоница у Новом Саду и Источној Херцеговини. Мотивисаност је била двострука. На првом мјесту, читајући повремено смртвонице примијетила сам да постоје разлике између та два подручја, у језичком, културном и социолошком погледу. Други разлог јесте тај што је Источна Херцеговина крај из кога потичем, а Нови Сад град у коме остајем да живим, па сам жељела да их спојим у једну цјелину, свој мастерски рад из ког је произашао и овај рад мањег обима.

⁴ Битно је примијетити и да се ове двије области налазе у различитим дијалекатским зонама, дакле, у Источној Херцеговини у употреби је херцеговачко-крајишки дијалекат с ијекавским изговором, а у Новом Саду шумадијско-војвођански дијалекат с екавским изговором.

српским језиком, па се кроз смртовнице може посматрати не само језички аспект већ и културни, па и социолошки. Поставља се питање, нпр. да ли је положај жене исти на оба подручја, на који начин се наводе ожалошћени и да ли то има везе са подручјем на ком се налазе, бројем становника и сл.

2. Анализа обавјештења о смрти

Посматрајући обавјештења о смрти, можемо уочити да се (и визуелно) састоје из три дијела: први дио који садржи фотографију, име и презиме преминуле особе, годину рођења и смрти, други дио у коме се налазе информације о времену смрти, саучешћа и сахране и трећи дио у коме се налазе имена ожалошћених. Уколико упоредимо смртовнице с подручја Херцеговине и с подручја Новог Сада, уочићемо да распоред ових дијелова није исти (в. примјере 1 и 2 илустрације ради).

Примјер 1

(фотографија)

Неђељко-Неђо (Рада)

Гавриловић

1948-2020.

Тужним срцем и болом у души јављамо родбини, кумовима и пријатељима да је наш драги Неђељко-Неђо (Рада) Гавриловић преминуо дана 22. априла 2020. године у 72. години живота. Сахрана драгог нам покојника обавиће се дана 22. априла 2020. у кругу уже породице код Спасове цркве у Коњском у 14.00 часова.

ОЖАЛОШЋЕНИ

Супруга Јованка, син Веселин, кћерка Весна, снаха Ленка, унучад Ивана, Јована, Петрица, Маја, Љубо и Бојан, брат Перо, сестре Љепосава, Милосава, Зорка, Даница и Плана, братићи и братичине, сестрићи и сестричине, зетови, те породице Гавриловић, Ковачевић, Миљановић, Тица, Папић, Пантелић, Шешељ, Вучуревевић, Пиштињат, кумови, пријатељи и остала многобројна родбина.

ЦВИЈЕЋЕ СЕ НЕ ПРИЛАЖЕ!

Примјер 2

Тужним срцем јављамо свим рођацима и пријатељима да је наш

(фотографија)

СЛАВКО БАЈИЋ

(1934-2021)

Преминуо дана 15.05.2021. године у 87. години живота. Сахрана је у четвртак 20.05.2021. у 15:00 часова на Градском гробљу у Новом Саду.

Ожалошћена супруга Радмила, син Зоран и унук Александар

2.1. Лексичко-граматичка анализа

Кад је у питању лексичка анализа могуће је издвојити четири сегмента чији се садржаји смјењују. То су:

1. почетна фраза – којом се изражавају емоције оних који обавјештавају;
2. глагол обавјештавања;
3. глагол за означавање смрти;
4. именица којом се означава испраћај преминулог.

2.1.1. Иако су смртовнице углавном информативног карактера, или макар више информативног карактера у поређењу с осталим огласима које овдје посматрамо, ипак постоје и емотивни моменти попут почетне фразе којом се изражавају емоције оних који дају оглас у јавност. Почетна фраза се наводи након фотографије, имена и година рођења и смрти (у Херцеговини) или прије фотографије, на самом почетку смртовнице (у Новом Саду). У Табели 1 налази се листа фразе које се наводе на почетку смртовница, прикупљених с подручја Херцеговине, као и број који означава колико су пута употријебљене.

Табела 1

	Број регистрованих примјера
<i>Тужног срца са болом у души</i>	103
<i>Тужним срцем са болом у души</i>	84
<i>Са великим болом и тугом</i>	43
<i>Тужног срца</i>	6
<i>У боли и туги</i>	1
<i>С тугом у срцу</i>	1
<i>Вјечни бол и туга у срцима</i>	1
<i>Са тугом и болом</i>	1
Укупно	242

Од анализираних 250 смртовница са подручја Источне Херцеговине, 242 су почеле неком од наведених фраза. С друге стране, од 250 анализираних смртовница с подручја Новог Сада, све осим једне почињу фразом *Тужним срцем*. Лексеме *туга* и *бол* комбинују се с лексамама *срце* и *душа* гдје се *туга* најчешће повезује са срцем, а *бол* са душом. Консултујући *Речник Матице српске* (2011) и у њему одредничку лексему *бол*,⁵ може се уочити да је једна од (сличнозначних) лексема којом се она објашњава и именица *туга*. Стога, фразе у којима се обје лексеме јављају заједно, попут *тужног срца са болом у души*, *тужним срцем са болом у души*, *са великим болом и тугом*, имају задатак да укажу на патњу коју осјећа онај ко оглашава, односно указују на то да је та туга велика. Таквих фраза је и највише, вјероватно због њиховог појачаног емоционалног ефекта.

2.1.2. На ове почетне фразе, односно *формуле жалости* (Чоловић 2000: 113) природно се ослања глагол којим се изриче заправо оно што је и сам задатак смртовнице – да обавијести ширу јавност о тужном, болном догађају. У том случају, проналазимо да су у употреби два глагола: *обавијестити* и *јавити*. Оба глагола у себи садрже значење: *саопитити / пренијети некое (какву) информацију*. Поставља се, међутим, питање да ли је уопште нужно употребљавати ове ријечи кад је смртовница сама по себи – као дискурсни,

⁵ Уп. *бол* ж 2. душевна патња; туга, жалост, јад: душевни ~ (РМС 2011: 96)

тј. жанровски тип – саопштење вијести о нечијој смрти. Очито јесте нужно јер су заиста ријетки случајеви у којима се не користи овај глагол: од 500 анализираних смртовница глагол обавјештавања не налази се у свега њих пет. У Табели 2 приказана је фреквенција употребе глагола *обавјештавати* и *јављати* у Херцеговини и Новом Саду.

Табела 2

глагол	Херцеговина	Нови Сад
<i>јављати</i>	140	249
<i>обавјештавати</i>	105	1

Из овог можемо закључити да је однос употребе ових двају глагола у Херцеговини релативно приближан, односно да се незнанто чешће користи гл. *јављати* (1,3 пута фреквентнији од гл. *обавјештавати*), док је у смртовницама у Новом Саду скоро у потпуности заступљена употреба глагола *јављати*. Оба ова глагола се, по правилу, употребљавају у првом лицу множине презента, о чему ће бити ријечи нешто касније.

2.1.3. У разговорном стилу (и не само у њему) глагол *умријети* најдоминантнији је у употреби када се означава наступање смрти, међутим у анализираним примјерима глагол *умријети* ниједном се не појављује. Иако *Речник* Матице српске (2011) за глагол *преминути* наводи лексички еквивалент *умријети*, чини се да је овај први ипак мало више стилски маркиран. У анализираном корпусу глагол *преминути* јавља се чак 492 пута. У преосталих 8 смртовница јављају се фразе којима ћемо овдје посветити посебну пажњу:

- (*заувјек*) *напустити* – овим изразом на смрт се гледа као на одлазак, а не као на крај живота. Преминула особа је та која неког напушта, али тим њеним напуштањем не имплицира се да је готов њен живот, већ као да је то мање или више очекивана фаза у слиједу догађаја.

Примјер 3

(фотографија)

БУХА (рођ. Милош) КАТА (1948-2021)

Са великом тугом и болом, обавјештавамо родбину и пријатеље да нас је дана 08. фебруара 2020. године **напустила** наша вољена супруга, мајка и бака БУХА (рођ.

Милош) КАТА.

Сахрана драге нам покојнице обавиће се дана 14.02.2020. године на сеоском гробљу на Рибарима. Посмртна поворка креће испред градске капеле у Гацку дана 14.02.2020. године у 12,30 сати. Саучешиће примамо у градској капели у Гацку на дан сахране од 9 сати.

ОЖАЛОШЋЕНИ:

- *престало је да куца велико и племенито срце/храбро и племенито срце – избјегнуто је експлицитно помињање смрти и умирања (тј. коришћења тих лексема) тиме што се то изједначило са престанком рада срца. С обзиром на то да престанком рада срца престаје и живот, ова фраза се искориштава и за денотирање терминалне животне фазе (умирања), али и за величање преминуле особе. Наиме, у оваквој фрази, која садржи именицу *срце*, главна ријеч бива придјевски детерминирана одговарајућим епитетима: први пут је то срце велико и племенито, а други пут храбро и племенито. Ове синтагме тако носе конотативну вриједност, односно њима се исказује и став оног који даје ово обавјештење о преминулом: он, дакле, сматра и то саопштава јавности/заинтересованима да је преминула особа била добра, племенита и храбра.*

Примјер 4

(фотографија)

Илија (Мирослава) Имишир 1978-2020

Дана 4. јуна 2020. године изненада је престало да куца велико и племенито срце нашег драгог сина, брата и ујака Илије (Мирослава) Имишира. Сахрана драгог нам покојника обавиће се 6. јуна 2020. године на сеоском гробљу у Биограду. Спровод полази испред градске капеле у Требињу у 16.00 часова. Саучешиће примамо на дан сахране у градској капели од 14.00 часова.

ОЖАЛОШЋЕНИ:

- *угасити се* – и у овом случају употребљава се појмовна метафора ЖИВОТ КАО СВИЈЕЋА или ЖИВОТ КАО ВАТРА.⁶ Тиме се уноси експресивност у изразу, односно живот добија неку другу димензију, догоријева попут свијеће или ватре. Изгледа као да умирање добија неки свечани тон.

Примјер 5

(фотографија)

Добрила Контић 1939-2020

У уторак, 19. маја 2020. године угасила се наша мајка и бака Добрила Контић. Сахрана ће се обавити на гробљу у Подгљивљу у четвртак, 21. маја 2020. године у 16.00 часова. Саучешће примамо на дан сахране у градској капели у Требињу од 15.00 часова

ОЖАЛОШЋЕНИ:

- *упокојити се у Господу / преминути у нади на Васкрсење и живот / вјечно уснути у Господу* – ове три фразе повезане су религијским мотивом. Према православној религији, они који вјерују у Христа и Васкресење, имаће вјечни живот.

2.1.4. Посматрајући смртовнице, можемо уочити да се, осим термина сахране и термина за изјављивање саучешћа, појављује још један – вријеме кад се креће из капеле ка гробљу. И за то се користе различите лексеме. У анализираном корпусу могу се пронаћи лексеме *спровод*, *испраћај* и *посмртна поворка*. Све ове лексеме користе се у истом значењу, постоји само разлика у мјесту штампања смртовнице, па је спровод карактеристичан, нпр. за смртовнице из Билеће, а посмртна поворка се чешће јавља у смртовницама из Гацка.

2.2. Дискурсна анализа

У овом дијелу рада бавићемо се једним дискурским аспектом обавјештења о смрти за који нам је релевантна теорија говорних чинова. О овој теорији је доста писано код нас, а рецентну рецепцију и (синтетичну)

⁶ Појмовна метафора је когнитивни феномен под којим којим се подразумијева схватање једног појма помоћу другог појма или појмовног домена (Кликовац 2004). Она се, наравно, у језику реализује одговарајућим језичким јединицама.

обраду ова је теорија нашла у тумачењу лингвистикење Људмиле Поповић (2005). Отуда се нећемо задржати на опису најзначајнијих поставки ове теорије, него ћемо се само осврнути на оно што је за наше истраживање најважније. Дакле, како Људмила Поповић (2005: 981) истиче, „језичка комуникација остварује се у комуникативној ситуацији чији су елементи говорно лице (адресант) – деловање – саговорник (адресат)”, а такве радње које се остварују дјеловањем ријечи/исказа називају се *говорни чинов*, који инкорпорирају три димензије (аспекта):

- а) локуциони чин;
- б) илокуциони чин;
- в) перлокуциони чин.

Локуциони чин је сам чин изговарања, односно стварања/формирања језичке јединице, илокуциони чин представља оно шта се том језичком јединицом (исказом) у комуникацији жели/намјерава постићи, док перлокуциони чин јесте резултат/учинак проистекао из препознавања илокуције. Локуциони чин у смртовницама представља сам текст смртовнице, док илокуцију видимо, тј. тумачимо кроз чин обавјештавања, односно задатак датог огласа је да обавијести јавност о тужном догађају. Перлокуциони чин у том случају представљао би, на примјер, долазак прималаца информације на сахрану или чин изјављивања саучешћа.

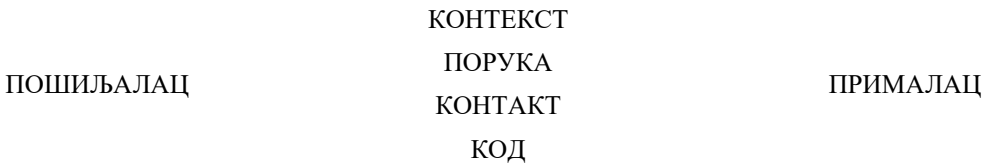
Класификацијом говорних чинов бавили су се понајвише Серл и Остин, касније и Пол Грајс. Према Серловој класификацији могуће је разликовати пет врста говорних чинов и то: декларативи, репрезентативи, експресиви, директиви и комисиви.⁷ С обзиром на то да се смртовницама изражава тренутно стање ствари, односно пошиљалац поруке обавјештава јавност о смрти, за ову врсту огласа можемо рећи да су репрезентативи у цјелини, но осим тога препознатљиви су и елементи експресивности (елементи експресивности се јасно виде у кратким фразама којима пошиљалац исказује своје емотивно стање).

⁷ Људмила Поповић (2005: 996) у *Синтакси просте реченице* наводи овакву подјелу: асертивни, директивни, интерогативни, комисивни, пермисивни, експресивни и декларативна говорни чинов.

Према теорији о директности/индиректности говорних чинова, обавјештајна реченица се обично повезује са тврђењем, констатацијом и то би представљало директни чин. Смртовнице јесу огласи који обавјештавају, односно саопштавају о јасно одређеном догађају/стању, но истовремено ово обавјештење садржи информације о времену и мјесту сахране, што може да укаже да се њима на индиректан начин позивају они који за то имају потребе да изјаве саучешће породици, присуствују сахрани и сл.

Ако (микро)жанр читуље посматрамо дискурсно, онда свакако морамо обратити пажњу на цјелокупну говорну ситуацију (Радовановић 2003), тј. осматрити комуникативни ланац у коме читуља фигурира. Роман Јакобсон (1966), чијом се схемом (Сх. 1) језичких функција у комуникацији овдје користимо, наводи битне елементе у говорном догађају и оно што је потребно за његову реализацију:

Схема 1.⁸

Према овој схеми, пошиљалац шаље поруку примаоцу. Та порука има свој контекст, тј. оно на шта се односи. Прималац и пошиљалац би требало да посједују заједнички код, односно језик којим говоре и контакт како би остварили комуникацију (в. Јакобсон 1966: 71). Пошиљалац у овим врстама огласа јесте неко близак преминулом, и то најчешће његова породица. Уколико овај миркожанр посматрамо као оглас, онда можемо уочити два типа прималаца. Први тип прималаца је, заправо, шири, неодређен и чине га сви они који су прочитали смртовницу без обзира на то да ли познају преминулог или га не познају, док други тип прималаца везујемо за оне појединце због којих је и оглас објављен, тј. то су они којима је намијењено обавјештење о датуму, времену смрти и свему пропратном што иде уз дате

⁸ Сви ови елементи односе се на понеку језичку функцију, па се према његовој подјели могу издвојити следеће функције: референцијална, емотивна, конативна, фатичка, метајезичка и поетска функција.

околности. Примаоце овог типа можемо идентификовати као реципијенте (у функцији инд. објекта), у тексту смртовнице након глагола обавјештења (нпр. *Тужним срцем и болом у души јављамо родбини, кумовима и пријатељима...*). Контекст би у овом случају представљала смрт особе, а код је језик, у овом случају српски, у обје своје изговорне варијанте.⁹ Медији у којима су објављене смртовнице представљају контакт, у нашем примјеру ријеч је о штампаним новинама *Дневник* и интернет-порталу *Е-смртовнице*.

Кад су у питању говорни чиновни у смртовницама, могуће је уочити да у текстовима доминирају асертивна и експресивна функција¹⁰. На асертивност израза упућује се глаголима *обавјештавати* и *јављати*, који се реализују у првом лицу множине презенте, што је један од показатеља да је ријеч о *перформативним глаголима* или, још прецизније, да су ови перформативни глаголи и употријебљени перформативно. Перформативни глагол је углавном експлициран и налази се на самом почетку смртовнице након *почетне фразе*.¹¹ У корпусу од 500 смртовница, пет нема експлициран перформативни глагол, што износи само 1%. Но, иако је изостављен перформативни глагол, илокуциони чин се не мијења, тј. не мијења се намјера пошиљаоца да обавијести јавност о смрти, па с те стране овај тип огласа можемо и назвати обавјештења о смрти, како их назива и Свенка Савић (1998: 141).

Експресивна функција у овом типу огласа исказује се најчешће на два мјеста и то почетном фразом и синтагмом која се налази прије имена покојника. Почетном фразом изражавају се емоције које изазива код пошиљаоца поруке смрт покојника, нпр. *са великом тугом и болом, тужног срца са болом у души*, итд. Између перформативног глагола и имена и презимена преминулог обично се налази фраза која исто упућује на експресивну функцију. Тим изразом се указује на то шта је преминула особа

⁹ Смртовнице из Новог Сада и екавски изговор и смртовнице из Херцеговине и ијекавски изговор.

¹⁰ Искази са асертивном функцијом имају за циљ да обавијесте примаоца, тј. да му саопште информације, док искази с експресивном функцијом имају за циљ да исказу емотивна или психичка стања пошиљаоца (Поповић 2005: 996).

¹¹ Термин који је у употреби у овом раду да означи фразе попут *тужног срца и с болом у души, тужним срцем...*

значила пошиљаоцу поруке, а неријетко се налазе и (родбински) термини који указују (поред посесивног детерминатора) на родбинску везу између пошиљаоца поруке и преминуле особе, нпр. *наша драга и вољена; наши вољени отац, деда и прадеда; наши драги супруг, отац, дјед и брат...*

Познато је да је говорна ситуација као нејезички дио комуникације садржана од разних елемената, међу којима је и друштвена сцена, односно културни, историјски, политички, етички и естетички услови да дође до одређене комуникације (в. Радовановић 2003: 68). Друштвену сцену могуће је наслутити у смртовницама с подручја Херцеговине. Да бисмо то објаснили, потребно је позабавити се текстуалном актуелизацијом имена преминулог. Битно је на почетку нагласити да редослијед имена и презимена није увијек исти, у неким смртовницама се јавља прво име, па онда презиме, док је у другима обрнуто. За разлику од Новог Сада, гдје је преминула особа означена само својим именом и презименом, евентуално надимком, у Херцеговини преминула особа може бити означена именом оца, именом супруга, дјевојачким презименом, а најчешће и комбинацијом неких од ових. Особе мушког пола увијек су означене на исти начин – именом оца у номинативу или генитиву, а особе женског пола могу бити означене именом оца, именом супруга, дјевојачким презименом или комбинацијом неких од њих (уп. Табелу 3).

Табела 3

ОБЛИК	ПРИМЈЕР	ПРОЦЕНАТ ПОЈАВЉИ- ВАЊА
ИМЕ (удовица ИМЕ СУПРУГА) ПРЕЗИМЕ, дјевојачко презиме	<i>ПЕРУЋИЦА (Уд. Рајка) ЈЕЛЕНА</i> <i>Рођ. Миловић</i>	30,25%
ИМЕ (дјевојачко презиме) ПРЕЗИМЕ	<i>Аиђа (рођ. Перкушић) Томашевић</i>	22,68%
ИМЕ (име оца) ПРЕЗИМЕ	<i>ЖДРАЛЕ (Лука) ЂУРЂА</i>	16,80%
ИМЕ (удовица ИМЕ СУПРУГА) ПРЕЗИМЕ	<i>БУКВИЋ (уд. Мирка) ЈОКА</i>	10,92%
ИМЕ (име супруга) ПРЕЗИМЕ, дјевојачко презиме	<i>МИЛИЋ (КОСТАДИН – КОСТА)</i> <i>МИЛОСАВА Рођ. Самарџић</i>	6,72%

ИМЕ (име оца) ПРЕЗИМЕ, дјевојачко презиме	<i>ТЕПАВЧЕВИЋ (Новак)</i> <i>ДРАГИЊА, Рођ. Савић</i>	4,20%
ИМЕ (име супруга) ПРЕЗИМЕ	<i>ВУКОЈЕ (Милосав) МИЛОСАВА -</i> <i>МИЛА</i>	3,37%
ИМЕ (име оца) ПРЕЗИМЕ, удовица ИМЕ СУПРУГА	<i>ШАРЕНАЦ (Гаврила)</i> <i>БОСИЉКА, уд. Милорада</i>	0,85%
ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	<i>ТЕШОВИЋ МАРИЈА</i>	4,20%

У Табели 3 наведене су све могуће реализације (комбинације) пронађене у анализираном корпусу. Највише је женских смртовница које уз име преминулог супруга наводе и дјевојачко презиме, чиме је остварена двојака идентификација преминуле особе – преко дјевојачког презимена и преко имена свог преминулог супруга. Након тога у употреби је најчешће дјевојачко презиме уз тренутно име и презиме, али и име оца. Појављује се и једна смртовница гдје је жена идентификована именом оца и именом покојног супруга. У 95,79% случајева, жена је означена преко мушкарца – оца, очевог презимена, супруга. Свега је у пет смртовница (односно 4,20% у читавом корпусу) без додатне идентификације, другим ријечима, жена је именована тзв. пуном персоналном формулом: само својим именом и презименом. Упоређујући однос између смртовница с идентификацијом и без ње (114 : 5), уочићемо да је број жена без додатне идентификације веома мали на подручју Херцеговине. И потребно је додати, на другој страни, ниједан мушкарац није идентификован преко мајке или супруге. Ту се може уочити утицај друштвених околности на писање смртовница. Одређивање жене преко мушког члана породице указује на то да је друштво у ком је она живјела заправо патријархално, штавише изразито патријархално. У једној студији о средњовјековној Србији, ауторка Садуша Реџић (2011: 525) утврдила је како је женин друштвени статус био уско повезан с њеним брачним/породичним статусом, односно пол је детерминисао њен положај у друштву, па је немогуће да се не осврнемо и на њен статус у смртовницама. Ово јесте чињеница која би могла да указује на то да је друштво у Херцеговини патријархално, али како је то и једина чињеница коју можемо издвојити у корист тезе о заступљености патријархалних схватања, доношење закључка било би само дјелимично оправдано.

Било је помена да се у новосадским смртовницама не налазе додатне одреднице уз име, осим надимка, за разлику од херцеговачких, где је мали

број без додатне одреднице. Објашњење за то ваљало би потражити можда и у развијености средине и броју становника. Херцеговачка мјеста из којих су узете смртовнице су изузетно мала по броју становника, самим тим, становништво се више познаје и додатна одредница помаже осталима да се подсјете ко је покојник, којој фамилији припада, и слично. У већим мјестима, таква информација би могла бити излишна, јер је мање људи који се познају.

Дио *ОЖАЛОШЋЕНИ* налази се испод свих смртовница с подручја Херцеговине, док се у новосадским смртовницама некад јавља, некад не. Међу ожалашћенима се најчешће наводи именица која означава родбинску везу, затим слиједи и имена, па презимена ожалашћених породица, док се на самом крају често јавља израз *кумови, пријатељи и остала многобројна родбина*. Овдје би било битно издвојити именицу *кум*, која се у већини смртовница јавља и на почетку. У нашој култури, кум има значајан (престижан) друштвени статус, јер, како Павловић (2009: 244) наводи, „кумство представља једно од најзначајнијих видова духовног, односно вештачког средства”. Стога, његово мјесто у смртовницама није зачуђујуће, јер уколико заслужује значајно мјесто у човјековом животу, док живи, онда је тако и у његовој смрти. Синтагмом *многобројна родбина* жели да се укаже на велики број људи који осјећају жалост за покојником, чиме се опет истиче покојникова везаност за свој род и фамилију. У неким смртовницама наводи се само израз *ожалашћена породица* у тој рубрици. Уколико упоредимо овај дио у смртовницама из Новог Сада и Херцеговине, могуће је уочити да се у херцеговачким смртовницама детаљније наводе ожалашћени (осим уже, некад и шира породица – стричеви, ујаци, рођаци), док у новосадским најчешће стоје имена најближих чланова породице или само натпис *ожалашћена породица*. Ово би се можда могло објаснити и бројем становника, односно величином херцеговачких мјеста у односу на Нови Сад. Познато је да је Нови Сад мјесто у које стално пристижу нови становници из разних крајева, па тако информација о некој широј ожалашћеној породици постаје ирелевантна, за разлику од мањих места гдје се углавном људи међусобно познају или су у сродству. Осим тога, разлог може бити и

културолошки, односно у Херцеговини још увијек се добро чува култ мушке особе, као и култ породице, родбинских веза.¹²

2.3. Читуље комичног садржаја

Одређена обавјештења о смрти само су по својој форми таква, а њихов илокуциони чин поред обавјештења може носити и намјеру револта, оптужбе или чак шале (примјери 6 и 7¹³).

Примјер 6

УМРЛА ЈЕ У МУКАМА

(фотографија)

име и презиме

Убио је лекарски немар, а могла је да живи, још!

Као што је умро, давно и њен супруг, (име и презиме) „Глуваћ” пекар и њега је убио немар лекара, а могао је да живи, јошшшшш, о, хо, ххооо!!!

САРАНА:

У недељу 29.12.2019. године у 13 часова на Камичком гробљу.

У примјеру 6 видимо да је пошилалац поруке кроз читуљу оптужио љекаре за покојничину рану смрт у мукама. Ова смртваница је необична и по томе што се помиње и њен супруг који је умро на исти начин – немаром лекара. Информација која је карактеристична за овај тип читуља налази се на крају и даје само основне информације о сахрани. Визуелно, порука о начину смрти преминуле налази се у центру читуље што указује на њену битност, односно предност се даје оптужби у односу на обавјештење. На дио исказа *а могао је да живи* наставља се ријеч *још* графостилемски истакнута триплицирањем слова *ш* што би и визуелно и аудитивно (прочитавши смртваницу-оптужбу) требало да изазове ефекат шокираности и непомирљивости са ситуацијом колико је покојник ускраћен да још поживи

¹² Ово не искључује и то да се у Новом Саду чува култ породице, већ само желим да укажем на то да су елементи патријархалног друштва и онога што оно носи са собом више заступљени у Источној Херцеговини.

¹³ Преузети с интернета и нису у вези са анализираним корпусом с подручја Херцеговине или Новог Сада.

у односу на оно колико је живио. Након тога иде и узвик *о, хо, ххооо!!!* који додатно треба да укаже још једном на (неостварену) дужину живота.

Примјер 7

Обавјештавамо сву родбину, пријатеље и познанике да је дана 22. августа 2018.

године вјечни и заслужени мир нашао наш племенити

(фотографија)

име и презиме

Сахрана његове жене Стане је у суботу 29.8.2018. у 14 часова на мјесном гробљу у Карајзовцима.

Примјер 7 конципиран је као и остали огласи овог типа. У првом дијелу читуља почиње глаголом обавјештавања о проналаску мира особе која је идентификована именом и презименом у централном дијелу читуље. Но, ток тог обавјештења мијења се када умјесто времена сахране преминулог мушкарца буде објављено вријеме сахране његове супруге. Тек тада израз да је *вјечни и заслужени мир нашао* добија другу сврху, односно указује да његов мир заправо произилази из смрти супругине. Илокуциони чин ове читуље може бити изазивање смијеха код прималаца, а никако обавјештење о смрти покојнице.

3. Закључак

Како је показало ово истраживање, *обавјештења о смрти* актуелна су како у писаним, тако и у електронским медијима, што указује на то да се њихова употреба не смањује иако долази до промјене, односно употребе, нових медија, тј. интернета. С обзиром на то да је материјал прикупљан с два различита говорна подручја (по питању изговора), можемо закључити да је у употреби екавски изговор у свим смртовницама с подручја Новог Сада и ијекавски изговор у свим смртовницама с подручја Херцеговине.

Прва разлика коју је могуће уочити посматрајући и упоређујући смртовнице с ове двије територије јесте визуелна, односно у Новом Саду прво иде фотографија, па тек онда текст, док у херцеговачким смртовницама прије фотографије налази се почетна фраза.

У Новом Саду чак у 249 од 250 прегледаних смртовница употријебљена је иста конструкција у улози почетне фразе – *тужним срцем*. С друге стране, имамо забиљежених 8 различитих конструкција у истој улози на подручју Херцеговине (*тужног срца са болом у души, тужним срцем са болом у души, са великим болом и туго, тужног срца, у боли и туги, вјечни бол и туга у срцима, са тугом и болом*). Заједничко свим овим фразама су лексеме *бол* и *туга*, којима се изражавају осјећања пошилаоца поруке, а изазвана смрћу означене особе.

При употреби глагола обавјештавања, у новосадским читуљама, стање је скоро једнолично, глагол *јављати* забиљежен је 249 пута, док је глагол *обавјештавати* забиљежен само у једној смртовници. У Херцеговини, оба глагола су у употреби и то *јављати* (140) и *обавјештавати* (105).

Глагол *преминути* најчешће се употребљава за означавање смрти – од 500 анализираних смртовница, глагол *преминути* употријебљен је у 492. У преосталих осам употребљиване су фразе којима се покушава избјећи употреба глагола *умријети*. Занимљиво је да се ни у једној од прегледаних читуља тај глагол ни не јавља, а узрок томе је, претпостављам, избјегавање директности, односно покушај да се на блажи начин саопшти та вијест (уколико је то уопште могуће).

У смртовницама препознајемо репрезентативну функцију језика (њихова основна сврха јесте да примаоце поруке обавијесте о том догађају), али могуће је уочити и експресивне елементе нпр. у почетној фрази гдје пошилаоци поруке саопштавају како се осјећају поводом смрти преминулог. Перформативни глагол је исказан у већини случајева, односно 99%, само је било 5 смртовница у којима није исказан.

Занимљиво је уочити да се у смртовницама с подручја Херцеговине, жена у већини случајева (95,79%) одређује преко мушкарца (супруга, оца или преко дјевојачког презимена). Оваква друштвена сцена указује нам на изразито присуство патријархалних односа на том подручју.

С обзиром на велики број понављања одређених ријечи, реченица, па и дијелова текста, може се закључити да су смртовнице конвенционал(изова)не и да су дио друштвене праксе.

ИЗВОРИ

Е-смртвонице <<https://www.esmrtovnica.com>>

Дневне новине *Дневник* (бројеви 26438, 26443, 26489, 26503, 26510, 26527, 26544, 26545, 26546, 26595, 26643, 26641, 26667, 26668, 26671, 26677, 26681).

ЛИТЕРАТУРА

- Јакобсон, Р. (1966). *Лингвистика и поетика*. Београд: Нолит.
- Кликовац, Д. (2004). *Метафоре у мишљењу и језику*. Београд: Библиотека XX век.
- Павловић, А. (2009). Употреба кумства на примјеру кумовања чланова краљевске породице Карађорђевић. У: *Баштина* (ур. Д. Танчић). Св. 26. Приштина: Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана: 243–265.
- Поповић, Љ. (2005). Комуникативне функције просте реченице. У: *Синтакса савременог српског језика* (ур. М. Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица Српска: 983–1057.
- Радовановић, М. (2003). *Социолингвистика*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Рецић, С. (2011). О друштвеном статусу жене у досредњовековној и средњовековној Србији. *Зборник радова Филозофског факултета*, XLI. Приштина: Универзитет у Приштини.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Савић, С. (1993). *Дискурс анализа*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Савић, С. (1997). Дискурсне особине изјава саучешћа. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLI/2: 259–266.
- Савић, С. (1998). Дискурсне одлике читуља. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLI/2: 141–152.
- Чоловић, И. (1974). Увод у анализу новинских тужбалица. *Култура: часопис за теорију културе и културну политику*. 168–178.
- Чоловић, И. (2000). *Дивља књижевност*. Београд: Библиотека XX век.

*

- Afful, J. (2012). A genre analysis of death announcements in Ghanaian newspapers <http://www.language-and-society.org/journal/1-2/7_afful.pdf>
- Bargh, J.A. & K. Y. A. McKenna (2004). The Internet and social life. *Annual Review of Psychology*, 55, 573–590.
- Martin, J. *The Obituary – A Genre Analysis*. North Carolina State University. <Microsoft Word - RevisedGenreAnalysisJohnMartin.doc> (nematome.info) 30.06.2021

Jelena Radmilović

LEXICAL AND DISCOURSE FEATURES OF DEATH ADVERTISEMENTS

SUMMARY

This paper analyzes lexico-grammatical and discourse characteristics of a type of obituary - obituaries. The analysed material was published in two different regions the Serbian language is spoken: in Eastern Herzegovina and in the Province of Vojvodina (Novi Sad). It was taken from both printed editions of *Dnevnik* and online website *E-smrtovnice*. The lexico-grammatical analysis discusses the use of lexemes in the introductory phrase, the use of informative verbs, but also those that denote death, as well as the nouns that denote the farewell of a deceased person. We also observe the use of speech acts via discourse analysis apparatus, as well as the language functions of obituaries. In addition, the analysis shows their written structure when it comes to deceased women and how women are actually (nominally) identified in them.

KEYWORDS: death advertisements, obituaries, discourse features, lexical-grammatical features, discourse analysis

Мср Јелена Радмиловић
Одсек за српски језик и књижевност
Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду
Република Србија
radmilovic_jelena@yahoo.com

